

В. И. Издательская деятельность РАН: практика последнего десятилетия // Научная книга. 2001. №4. С. 2–26. 8. Семенов Е. В. Научное книгоиздание: новые и старые проблемы // Научная книга. 2000. №2. С. 79–86. 9. Семенова Н. Н. Проблемы научного книгоиздания в России // Научная книга. 2002. № 1. С. 3–17. 10. Свешникова И. К. Учебники с учетом новостей науки // Научная книга. 2000. №2. С. 16–20. 11. Стефаник В. Лист до О. Кобилянської // Повне збір. тв.: У 3 т. Т. 3: Листи. К., 1954. С. 163. 12. Alley M. The Craft of Scientific Writing. 3rd ed. New York; 1996. 13. Derricourt R. Scholarly Book Publishing in Australia // Scholarly Publishing. 2002. V. 33. № 4. P. 189–201. 14. Kerlen D. The Publisher: Tutor of the Information Society // Communication Research and Media Science in Europe. Berlin; New York; 2003. P. 171–185.

УДК 008. 816 (477) (07)

Ю. С. Данилець, Р. О. Водолазський, С. Р. Сікора, С. Р. Коваль

Українська академія друкарства

ЯКІСТЬ НАУКОВОЇ КНИГИ ОЧИМА АВТОРА / ЧИТАЧА

Наводяться результати проведеного опитування серед науковців західного регіону України. Розглядаються проблеми, що виникають при створенні видань наукової літератури. Наголошується на основних елементах, які потрібно удосконалювати при опрацюванні тексту.

The results of the conducted questioning among the research workers of western region of Ukraine are led. Problems, that arise up at creation of editions of scientific literature, are examined. It is marked on basic elements which are needed to perfect at working of text.

Дослідженню якості наукової книги передувало анкетування науковців західного регіону та вищих навчальних закладів м. Львова. Загальна кількість опитаних — 126 осіб. Звісно, це не можна вважати достовірною статистичною вибіркою, але як перший крок до всеохопного анкетування українських науковців і така кількість становить безумовний інтерес.

Опитування проводилися серед науковців, які є не лише авторами, а й читачами наукової літератури. Мета опитування — зорієнтуватись у проблемах, які виникають при створенні чи перегляді творів та видань наукової літератури, а також з'ясувати, що саме забезпечує максимальну функціональність її використання.

Відомо, що кожен видавець, незалежно від своєї спеціалізації, повинен чітко визначити читацьке призначення реального чи майбутнього видання, а отже, «бачити» свого читача, щоб врахувати його потреби й побажання, і вже відповідно до потреб читачів, залучати певних авторів, які могли би втілити виявлені читацькі потреби. Отже, групу читачів (вони ж найчастіше і автори) наукової літератури, згідно з проведеним анкетуванням, становлять особи таких вікових категорій:

- до 30 років — 12%;
- 30–40 років — 22%;
- 40–50 років — 26%;
- 50–60 років — 19%;
- понад 60 років — 21%.

Як бачимо, відсоток молодих людей, які займаються наукою і мають досвід написання наукових праць, дуже низький, — переважають науковці старшого віку (40–50 років), який є, за загальними статистичними даними, піком створення наукових праць. Щодо фаху науковців поділ здійснено таким чином:

природничими і технічними науками займаються 55%;

гуманітарними — 40%;

не зазначили свого фаху — 5% опитаних.

Усі опитані мають наукові ступені та у більшості — вчені звання:

доктори наук становлять 13%;

кандидати наук — 45%;

професори — 5%;

доценти — 7%;

старші наукові співробітники — 17%;

молодші наукові співробітники — 3%.

Стаж роботи за фахом також визначено у відсотковому співвідношенні:

до 10 років — 21% опитаних;

10–20 років — 23%;

20–30 років — 28%;

30–40 років — 15%;

40–50 років — 7%;

50–60 років — 2%;

не вказано — 4% опитаних.

Самореалізація для науковця — це його літературний доробок, і чим більший стаж, тим, найчастіше, більше праць ним створено. За питанням «досвід написання та видання власних наукових текстів» створено певний рейтинг, так би мовити, популярності серед авторів певного жанру наукової літератури. На першому місці, як і варто було сподіватися, — наукові статті, що певною мірою заміняють усну полеміку науковців, — їх відсоток найвищий, а саме — 76%;

тези доповідей становлять 17%;

монографії — 2,5%;

матеріали конференцій — 2,42%;

підручники та посібники — 0,74%;

препринти — 0,73%;

конспекти лекцій — 0,4%;

переклади — 0,14%;

автореферати — 0,01%.

Отже, відсоток авторефератів дуже низький, але реальна картина виглядає дещо інакше, адже автореферат — це, по суті, «публічний замітник» дисертації, і він обов'язково створюється в сучасних умовах захисту дисертації. Автори ж, вочевидь, не зазначали написання автореферату в анкетах через те, що ігнорують його як повноцінний елемент наукової літератури. А от низький відсоток препринтів свідчить про те, що науковці віддають перевагу якісним, добре підготовленим виданням.

Загалом отримані відсотки досить низькі, і це свідчить, частково, про пасивність у написанні, а частково — про проблеми, що виникають у авторів та видавців при випуску літератури у світ.

В анкеті було запропоновано дати відповідь на питання, яке безпосередньо стосується видавничих вимог, а саме обізнаності з ними. 71% опитаних відповіли, що мають достатні (задовільні) знання, 29% відповіли, що у них загальне уявлення щодо видавничих вимог, і жоден не зазначив повної відсутності знань.

Відповіді, одержані внаслідок анкетування, опрацьовувалися з двох позицій — по-перше, з позицій опитаних науковців як авторів, а по-друге, — як читачів наукової літератури. Такий поділ дає змогу видавцям конкретно розрізнити проблеми авторів та читачів і певним чином на них реагувати.

Спершу розглянемо проблеми, що виникають у авторів при написанні творів для видання. Жодної із запропонованих у переліку проблем анкетовані не обминули, більше того, в графі «інше» зазначали проблеми, які в переліку не пропонувалися. Так, мають труднощі з:

- вибором заголовка та назв структурних одиниць — 8,37% опитаних;
- забезпеченням раціональної структури — 12,3%;
- дозуванням фактичного матеріалу — 17,7%;
- вибором оптимальних форм подання фактів — 19,2%;
- мовностилістичним оформленням — 14,7%;
- підготовкою нетекстових елементів — 17,2%;
- оформленням бібліографічних елементів — 10,3%.

До проблем, які зазначали опитані, належать: відсутність часу, бажання та лінощі. Як бачимо, одні проблеми мають суто особистісний характер, а інші можуть виникати не лише з необізнаності автора, а й через недостатню попередню роботу редактора з автором. Тому видавцеві варто не лише звернути увагу на необхідність такої співпраці редактора та автора на підготовчому етапі, а й внести в неї певні корективи. Наприклад, редактор повинен чітко визначити з автором структуру твору ще на стадії задуму, щоб скерувати його у правильне річище, а в подальшому — запропонувати і, спільно з автором, вибрати оптимальну форму подання фактичного матеріалу та мовностилістичного оформлення. Таким чином, можна уникнути проблем з доопрацюванням твору у подальшому, а отже, прискорити й спростити редакційно-видавничий процес.

Щоб конкретно сформулювати редакторські поради авторові, потрібно визначитися, щодо яких елементів видання, йому, авторові, потрібні поглиблені знання. Як виявило анкетування, авторів цікавить докладніша інформація про такі елементи книги:

- цитати та посилання — 19% проанкетованих;
- бібліографічні списки — 27%;
- коментарі та примітки — 9,8%;
- показчики — 10%;
- табличні форми — 6,4%;
- рубрикація — 7,8%;
- терміни та визначення — 20%.

І лише дев'ять осіб вказали, що їм не потрібна інформація про жоден з елементів видання.

З аналізу відповідей, що є важливою інформацією насамперед для видавців та редакторів, вибудовується певний рейтинг проблематики. Відповідно до нього редакторам-практикам варто підготувати серію статей для галузевих періодичних видань. Кожну з таких статей можна присвятити одній з виявлених проблем, подавши потрібну інформацію щодо окремих елементів видання.

Наступні питання в анкеті стосуються групи опитаних як читачів, і відповіді на них цікавлять не лише видавців, а й авторів — для того, щоб максимально задовольнити читацькі потреби.

За результатами анкетування можна конкретно визначити, що становить інтерес для читача в науковій книжці. Отже:

- наукові прогнози цікавлять — 14% опитаних;
- нові методи — 24%;
- нові ідеї — 30%;
- теоретичні узагальнення — 18%;
- історія проблеми — 14%.

Як бачимо, більшість опитаних цікавляться новизною теми. Але видавцям не варто брати до уваги лише ці показники, оскільки читачами наукової літератури можуть бути не лише опитані, а й наприклад, студенти вищої школи, котрі через брак навчальної літератури часто звертаються до наукових видань. А їх якраз будуть більше цікавити історія проблеми та теоретичні узагальнення.

Якщо ситуація з інтересом до наукової книги прояснилася, варто зазначити, яким саме формам подання інформації віддають перевагу читачі:

- словесно-понятійній — 42% опитаних;
- табличній — 18%;
- рисунковій — 23%;
- діаграмній — 16%;

і лише 1% опитаних зазначили, що надають перевагу комбінованій формі.

Зважаючи на такі результати опитування і на те, що серед опитаних більшість становлять представники природничих наук (для яких традиційно вагомішими є цифровий, формульний, табличний матеріал), словесно-понятійна форма — незаперечний лідер. Тому, і авторам, і редакторам варто звернути увагу на виклад, вдосконалювати його, поступово відступаючи від традиційного знеособленого написання і переходячи до яскравого, новаторського.

Для видавців і редакторів важливо з'ясувати, які розділи та елементи книжки читач вивчає уважно, проглядає, а які пропускає. Відповіді на це запитання ми розділили на три групи. Отже, елементи та розділи книги, які опитані вивчають: це основний текст, вступ (передмова), висновки, зміст; переглядають: бібліографічні елементи, ілюстрації, таблиці, коментарі; пропускають: анотацію, покажчики.

Такі відповіді свідчать про те, що редакторам варто відповідальніше ставитися до створення елементів апарату та опрацювання основного тексту. Так, опитані відзначили, що пропускають покажчики, але це не означає, що

вони мають бути відсутніми. Варто вдосконалювати і подавати їх там, де вони дійсно доцільні, — наприклад, у виданнях на історичну тематику. Редакторам також слід звернути увагу на вдосконалення анотації, щоб запобігти тому, що читачі її пропускають.

Багато розмов ведеться навколо сучасної наукової книги, її якості та просування на ринку. Суб'єктивізм та упереджене ставлення до наукової літератури заважає звернути увагу на позитиви, які вона несе за собою. Тому варто дізнатись, що саме не влаштовує читача в ній:

- змістом незадоволені — 8% опитаних;
- мовностилістичним оформленням, логікою і характером викладу — 34%;
- якістю допоміжного апарату — 14%;
- доцільністю і якістю ілюстрацій — 11%;
- художньо-технічним оформленням — 15%;
- поліграфічним виконанням — 18% опитаних.

Отже, найбільше незадоволення викликає мовностилістичне оформлення, логіка і характер викладу, а не, як очікувалося, поліграфічне втілення. Порівнюючи вітчизняну наукову літературу із закордонною, опитувані зазначили, що вона якісно відрізняється за наступними показниками:

- якість викладу теми відзначили 37% опитуваних;
- якість друку і паперу — 36%;
- якість редакторського опрацювання відзначили — 20%;
- а 7% зазначили, що взагалі не знайомі з науковими виданнями, випущеними за кордоном.

Просування наукової книги на книжковому ринку дуже важливе не лише для читачів, а й для видавців цього виду літератури. Якщо виробити певну стратегію інформування читачів, то можна наукову літературу зробити більш прибутковою і реклама її окупиться. Сучасні читачі отримують інформацію про наявність чи вихід наукової книги з різних джерел, а саме:

- з рекламних буклетів — 11,5%;
- з тематичного плану — 13%;
- з реклами по радіо, телебаченню, інших ЗМІ — 10%;
- у книгарнях — 26%;
- на книжковому ринку, кіосках, розкладках — 9,5%;
- на презентаціях — 16%;
- від колег — 5%;
- з інтернету — 15%.

Отже, за результатами опитування можна зробити висновки щодо проблем, які виникають у авторів та читачів наукової літератури. Ці висновки, — а вони зроблені за кожним питанням анкети, — цілком реально застосувати на практиці. Видавці повинні уважніше прислуховуватися до сформульованих вище проблем і реагувати на них конкретними діями. Для них дуже важливо ознайомити авторів з видавничими вимогами, надавати потрібну інформацію про той чи інший елемент книги, зважати на їхні читацькі смаки та авторські потреби.

УДК 655.11

О. В. Осадча*Видавництво «Наукова думка» НАН України***ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ВІД ЇЇ НАРОДЖЕННЯ
ДО СЬОГОДЕННЯ**

Висвітлюються основні періоди з історії книги та книгодрукування в Україні. Подаються цікаві факти з біографії відомих постатей, які зробили значний внесок у друкарську справу.

Basic periods from history of book and book-printing in Ukraine are lighted. Interesting facts from biography of the known figures which did considerable payment in printing business are given.

Книга — одне з найбільших досягнень людства. Вона несе в собі інформацію про минуле й майбутнє, впливаючи на свідомість і підсвідомість особистості, «створячи» її.

Шлях книги довгий і складний. Звичайно, сучасні технології дають можливість за доволі короткий час видрукувати тисячі найменувань багатотисячними тиражами, але це не робить книгу меншеартісною, менш впливовою. Історія книги така ж захоплююча, як і історія людства. Перипетії, що траплялися на шляху книги з часу її появи й до сьогодні, нагадують детективний роман з переслідуваннями, знищенням, відродженням та тріумфом.

Життя книги починалося зі створення її основи. З чого її не виготовляли! І з глини, і з листя та кори дерев, і зі шкіри тварин, з бамбуку та папірису, навіть з шовку.

Перші паперові книги з'явилися у Європі у XIII ст. Вони були написані від руки, прикрашені витонченими ілюстраціями. На виготовлення одного екземпляра йшло 5–7 років. Коштувала така книга надзвичайно дорого. Київські князі, а пізніше московські царі за кожне Святе Письмо, за кожен книгу будь-якого формату й різної тематики (хоча в більшості це були богословські книги, поучення і життя святих) платили золотом стільки, скільки запрошували купці, майже ніколи не торгуючись. З приходом у Київську Русь християнства при церквах, храмах та монастирях працювали писці, які переписували книги для князівської бібліотеки. З часом «книговиробництво» стало монопольною власністю церкви. І коли почали з Європи завозити друковані книги, духовенство всіяко намагалося завадити впровадженню друкарства у тоді вже Московській державі. Але проти прогресу, навіть такого елементарного, а в ті часи революційного, як друкарство, стати не змогли.

Звичайно, нам би хотілося, щоб першим друкарем був етнічний українець, але історія розпорядилась інакше, і перші друковані кирилицею книги з'явилися не в Україні. Їхнім «батьком» був німець Швайпольт Фіоль, родина якого емігрувала до Польщі й мешкала спочатку в Любліні, а потім у Кракові. У той час у Кракові існувала окрема православна церква для українців, котрі там проживали. Саме від краківських українців Фіоль вивчив мову й кирилицю.